
TRE FATTIGA MILJONÄRER

THEDE PALM

Torsten Gårdlund har varit professor i nationalekonomi vid Handelshögskolan i Stockholm, därefter i FN:s tjänst och slutligen professor vid Lunds universitet. Bland det myckna som han skrivit märks böcker om Knut Wicksell, om Marcus Wallenberg och om Holger Crafoord.

Torsten Gårdlund har sitt eget sätt att skriva god svenska. Meningarna kan vara långa, men de är lättlästa. De verkar på något sätt eftertänksamma, men likafullt syftar de framåt. När man läst ett stycke, har man också lärt något.

Det senare gäller alldeles särskilt i hans nya bok, *Misslyckandets genier* (Nordstedts). Den handlar om tre svenska affärsmän, som började i ganska begränsade förhållanden, hur de arbetade sig upp till betydande rikedom och hur de till sist hamnade över sin förmåga och förlorade vad de trodde sig vara ägare till. De dog i vad de själva måste ha kallat fattigdom. Gårdlund presenterar dem och deras öden. Han vill inte säga att han

THEDE PALM har varit forskningschef vid Militärhögskolan.

skrivit biografier om dem. Han har skrivit essäer, som är något annat.

En biografi är en historieskrivning om en människas liv och handlar om vad någon gjort och kanske betytt. En essä, eller en biografisk essä, är en beskrivning av en människa till både karaktär och leverne, en bedömning kan man säga. Den kan vara byggd på biografiska fakta och mycket annat dessutom, i detta fallet särskilt den tid i vilken de levde. Gårdlund har i en Efterskrift i sin bok diskuterat sina källor, som kan vara ekonomiska handlingar, som han grävt grundligt i. Men det kan också vara vad andra studerat, och han funnit vara av värde. Det finns inte en not i hela boken: han står själv för vad han skrivit.

Den första av de tre är Ernest Thiel (död 1947). På sin tid ansågs han vara Sveriges rikaste man. Vid sin död var han inte den fattigaste, eftersom han

efterlämnade något över 3000 kronor, varav 500 i kontanter. Gårdlund berättar ganska utförligt hur det gick till för Ernest Thiel att samla sin förmögenhet. Redan som ung blev han anställd i olika banker. Ett år arbetade han i SE-banken, där han lärde känna bröderna Wallenberg. Wallenbergarna var ju kända för att följa de företag, där de satte in bankens, det vill säga andras pengar. För Thiel var det inte fråga om företagen utan om pengarna.

Rikligt underhåll

Ernest Thiel producerade ingenting. Han köpte och sålde värdepapper. Han lånade pengar, vilket var så mycket enklare för honom som han en tid ägde en egen bank, och det kunde då röra sig om mycket pengar; förutsättningen var ju att tiderna var goda och värdena steg. När han sedan hade gott om pengar, var han inte snål med dem. Till sin första hustru anslog han ett för tiden rikligt underhåll. När barnen bildade familj, kunde de räkna med bidrag av fadern. Han skänkte betydande belopp till system, till filosofen Nietzsche i Tyskland och till dennes minne. Thiel hade också översatt några av dennes skrifter till svenska och Nietzsches böcker var enligt vad han själva sade de enda böcker han läste.

När han gifte sig med en andra hustru, ledde detta till att Thiel, som var känd

som en ständigt ensam man, började umgås med nya människor. Hustrun ledde honom in i en konstnärsgrupp, något som var alldeles nytt för honom. Han köpte tavlor och det i mycket stort antal – som mest ägde han ett 50-tal Liljefors och ett 20-tal Carl Larsson, för att nämna några. Om konstverken i hans ögon var värda mer än vad de kostade är svårt att säga. I varje fall tog han reda på dem och det var för hans samling som han byggde Thielska galleriet på Djurgården där han hustru också var värdinna.

När olyckorna kom – hans hustru tog sitt liv, förmögenheten rann bort, det stora galleriet måste säljas – fanns inte många vänner kvar. Inte heller kunde han fortsätta att ge släktingar underhåll, med ett undantag. Han hade en son, som förstod att använda pengar. Till sist bodde Ernest Thiel i en mycket liten våning, där han enligt vad som berättades hade en enda tavla kvar, en stor tavla av "blåmålar" Eugène Jansson.

Tekniker och uppfinnare

Den andra av de tre essäerna bygger på lika noga provat material som sagan om Thiel. Gustaf de Laval (död 1913) var officersson och tog studenten i Falun, märkligt nog med höga betyg i latin. Han fortsatte sina studier vid Teknologiska institutet i Stockholm, det som skulle bli Tekniska högskolan. Gustaf

visade sig vara tekniker och längre fram också uppfinnare; som mest lär ha haft närmare 100 patent. En stor del av hans många uppfinningar rörde sig kring separatorer och utvecklingen av en mejeriindustri. En annan del rörde ångturbinsteknik. Han var ett tekniskt geni, samtidigt som han var fullständigt oduglig då det gällde att sköta pengar. När man läser om hans många tekniska framgångar och hans ekonomiska felbedömningar, märker man snart att det är fråga om en tragedi. Hans lysande tekniska begåvning kom inte att utvecklas som den borde därför att han varken kunde eller till sist orkade sköta sina affärer.

Det är märkvärdigt att det inte fanns personer som kunde stoppa den dyrbara utvecklingen av åtminstone några av de uppfinningar – ”den luftsmorda båten” var en av de värsta – som kostade orimliga pengar. Gårdlund berättar på sitt vanliga lugna och säkra sätt denna alltför sorgliga historia, en berättelse som inte blir utan medkänsla.

Stiftare av Lundsbergs skola

Den tredje miljonären hette William Olsson (död 1923) och är kanske den minst kända av de tre. Han var född i London, men fadern var från Värmland. Denne och hans söner var engagerade i den svenska exporten av trä till England. Sonen William visade sig vara en utmärkt försäljare och sedan han 1896 flyttat till

Sverige visade han sig vara en skicklig uppköpare. En av rubrikerna i Gårdlunds essä om honom kallar han Äventyr i Norrbotten. Det avsnittet bör man läsa noga. William Olssons förmåga att komma fram var otrolig och ledde för en tid till mycket stora inkomster. Men han var inte bara sysselsatt med att tjäna pengar. Han blev stiftare av Lundsbergs skola, som skulle organiseras efter engelska förebilder. Det är intressant att konstatera, att när han funnit en rektor för den nya skolan, ordnade denne att William Olsson inte fick annat inflytande över skolans ekonomi än att han då och då fick komma med bidrag.

När man läser om hur William Olsson en gång ägde miljoner och en annan dag ingenting, kan man undra vilka mänsikor som trott på honom och lånat honom pengar och förlorat dem. Hur har de egentligen burit sina förluster? Det kan inte alla gånger ha varit så lätt. Det är uppenbart att William var en tjugig människa. Man tyckte om honom. Gårdlund antyder just detta, men på sitt stillsamma sätt. Av bouppteckningen efter den förre miljonären framgick, att hans skulder låg på en halv miljon över tillgångarna. Av skulderna var 53 000 kr av personlig art. Det var skulder till närstående, till läkare, till handlare – och till tre tjänsteflickor.

Torsten Gårdlunds bok är helt igenom läsvärd.